

УДК 351.854

АКСІОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

М. Ю. Твердохлєб,

аспірант кафедри парламентаризму та політичного менеджменту, Національна академія державного управління при Президентові України

У статті розкрито сутність аксіологічних підходів до державного управління; зроблено акцент на проблемах його застосування в парламентській діяльності вітчизняними законодавцями. З'ясовано, що парламентська діяльність є одним із видів професійної діяльності, яку здійснюють законодавці шляхом активної роботи у вищому законодавчому органі влади та співпраці з іншими інститутами держави і суспільства. Виокремлено особливості та основні методи дослідження вітчизняної парламентської діяльності на засадах аксіологічного підходу: системне спостереження; функціональний, системний та структурний аналіз; оцінювання, порівняння, систематизація; статистика та організаційна кібернетика.

Ключові слова: парламент, парламентська діяльність, законодавці, аксіологічний підхід, державне управління.

M. Yu. Tverdokhlieb,

Ph.D student of the Parliamentarism and Political Management Department, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

AXIOLOGICAL APPROACHES TO PARLIAMENTARY ACTIVITIES

Reveals the essence of axiological approachs to public administration; the problems of its application in the parliamentary activities of national legislative establishment are emphasized. It is figured out that parliamentary activities represent one of the types of professional activity that is carried out by the legislative establishment by means of legislators' active work in the highest legislative body and cooperation with other institutions of state and society. The specifics and basic research methods with regard to the national parliamentary activities are singled out on the basis of axiological approach: systematic observation; functional, systemic and structural analysis; evaluation, comparison, systematization; statistics and organizational cybernetics.

Key words: parliament, parliamentary activities, legislative establishment, axiological approach, public administration.

М. Ю. Твердохлєб,

аспірант кафедри парламентаризма и политического менеджмента, Национальная академия государственного управления при Президенте Украины

АКСИОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ПАРЛАМЕНТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье раскрыта сущность аксиологических подходов к государственному управлению; сделан акцент на проблемах их применения в парламентской деятельности отечественными законодателями. Уточнено, что парламентская деятельность является одним из видов профессиональной деятельности, которая осуществляется законодателями путем активной работы в высшем законодательном органе власти и сотрудничества с другими институтами государства и общества. Определено особенности и основные методы исследования отечественной парламентской деятельности на основе аксиологического подхода: системное наблюдение; функциональный, системный и структурный анализ; оценивание, сравнение, систематизация; статистика и организационная кибернетика.

Ключевые слова: парламент, парламентская деятельность, законодатели, аксиологический подход, государственное управление.

Постановка проблеми. Економічні та соціально-політичні зміни, що відбуваються в Україні, значно впливають на всі сфери соціального життя. Зумовлені ними прояви суспільної свідомості вже не регулюються встановленими раніше нормами, звичаями, традиціями, тому питання формування нових нематеріальних ціннісних орієнтирів для розбудови незалежної країни є вкрай актуальним.

На жаль, ще до цього часу можна спостерігати відмирання старої ціннісної шкали, що вже не слугує орієнтиром поведінки в умовах трансформації соціальної парадигми. Стан суспільної свідомості, навіть на рівні вищих ешелонів влади, характеризується мінливістю, еkleктичністю, духовною розгубленістю, однак і розумінням та усвідомленням необхідності впровадження нової системи ціннісних орієнтирів.

Визначивши свій шлях демократичного розвитку з 1991 р., українське наукове співтовариство переосмислює традиційні й створює нові теоретичні та методологічні підходи до державного управління. Серед них – аксіологічний підхід, зумовлений наявними проблемами державного управління, зокрема в парламентській діяльності, а саме:

- девальвацією ціннісних орієнтирів у діяльності законодавців, що виявляється в розвитку олігархічної економіки, непотизму, політичної корупції, інших негативних проявів низької політичної культури;

- збільшенням питомої ваги електоральних ініціатив щодо піднесення представницького інституту держави (парламенту) як такого, який повинен мати конституційні повноваження, адекватні реалізації “електоральних пропозицій”;

- низькою ефективністю змін вітчизняного законодавства, у тому числі про статус народного депутата.

Щодо останнього, то, за нашими підрахунками, визначено, що починаючи з 1993 р. у Закон України “Про статус народного депутата” [1] 52 рази вносилися зміни. Однак у жодній з них не встановлено відповідальності народних депутатів за порушення ними норм цього Закону, зокрема за порушення ст. 8 “Депутатська етика”. Проте саме ця стаття Закону передбачає необхідність дотримання народними депутатами загально визнаних норм моралі; збереження власної гідності, поваги до честі та достоїнства інших народних депутатів, службових та посадових осіб і громадян; утримання від дій, заяв та вчинків, що компрометують їх самих, виборців, Верховну Раду України, державу; неприпустимість використання свого депутатського мандата всупереч загально визнаним нормам моралі, правам і свободам

людини і громадянина, законним інтересам суспільства і держави; неможливість використання депутатського мандата в особистих, зокрема корисливих, цілях.

Як бачимо, ці вимоги громадян України, визначені в Законі України “Про статус народного депутата” [1], лише частково відображають ціннісні орієнтири щодо поведінки законодавців, а ті, що визначені на практиці, залишаються неконтрольованими і декларативними. Проблема полягає, на наш погляд, у недостатній свідомості народних депутатів щодо сутності парламентської діяльності, розумінні та застосуванні ними основних аксіологічних концепцій з метою досягнення консенсусу в парламенті між коаліцією й опозицією та прийняття ними ефективних соціально-ціннісних рішень, а також у недостатньо розробленому методологічному інструментарії дослідження проблеми парламентської діяльності на засадах аксіологічного (ціннісного) підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Починаючи з 50-х рр. ХХ ст. проблема аксіологічного підходу до державного управління досліджувалася багатьма західними науковцями і вплинула на трансформацію моделей державного устрою – від авторитарної до економічної, ситуативної, інституційної, кібернетичної тощо, у кожній з яких особлива увага приділялася не стільки функціям та структурам в організаціях влади, скільки поведінці суб’єктів управління.

Це привело до створення таких наукових концепцій аксіологічного підходу до державного управління, як біхевіоралізм (поведінковість), постбіхевіоралізм, модернізм, структурний функціоналізм, інституціоналізм, ситуативізм, організаційна кібернетика, започатковані, відповідно, Д.Істоном [2], К.Клакхоном [3], М.Дюверже [4], П.Чекландом [5] та ін.

Ці наукові концепції актуалізували проблеми аксіології (від грец. *αξια* – цінність) – науки про цінності, про природу духовних, моральних, естетичних та інших цінностей, їх зв’язок між собою, із соціальними, культурними чинниками та особистістю людини [6]; визначили, що об’єктом дослідження в державному управлінні мають бути не стільки інститути і формальні його елементи, скільки дії людей, спрямовані на досягнення оптимального управління. У поведінці людей в управлінському процесі були виявлені елементи повторюваності, що піддаються узагальненню і систематизації в рамках теорії поведінки і мають пояснювальну та прогностичну цінність.

Розвиток аксіологічного підходу до державного управління розширив можливості його засто-

сування в демократичних державах та сприяв піднесенню у вітчизняній теорії і практиці.

Серед сучасних вітчизняних досліджень у цій галузі науки важливе значення мають наукові напрацювання Р.Войтович [7], В.Гошовської [8; 17; 18], Ю.Кальниша [9], В.Козакова [10], Б.Кухти [11], Т.Новаченко [13], Л.Пашко [15], М.Пірен [16], І.Сурай [14] та ін.

Ми погоджуємось із думкою вітчизняних науковців, що *парламентська діяльність* є складною інтегрованою взаємодією її суб'єктів і об'єктів. До суб'єктів парламентської діяльності вони відносять політичні організації держави – політичні партії та їх утворення, зокрема парламенти, які в демократичних державах світу формуються шляхом демократичних виборів; до об'єктів – усі інші інститути держави та місцевого самоврядування, крім законодавчого (парламенту) [26]. Ідеться про те, що, парламентська діяльність є способом взаємодії парламенту з іншими інститутами держави і суспільства. При цьому більшість дослідників приділяють увагу саме проблемам інститутів, а не поведінці та вчинкам парламентаріїв (законодавців), зокрема дотриманню ними соціально-ціннісних орієнтацій, демократичних і гуманістичних цінностей Української держави і суспільства. Тому особливістю парламентської діяльності є парламентська культура. Система парламентської культури включає дві основні підсистеми: парламентську культуру суспільства в цілому і культуру парламентської діяльності народних представників – депутатів.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі проведеного аналізу аксіологічного підходу до державного управління та його еволюції визначити сутність, особливості та методи дослідження вітчизняної парламентської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах розвитку парламентсько-президентської Української держави [12] важливу роль відіграє парламент – Верховна Рада України – найвищий орган державної законодавчої влади, у якому здійснюється представництво основних політично активних груп населення країни.

Згідно із Законом України “Про Верховну Раду України” [19] парламент, як державний інститут представницької влади, виконує різні функції (представницька, законодавча, контрольна, установча), сукупність яких реалізують народні депутати (законодавці) у власній парламентській діяльності, яка є багатофункціональною та багатогранною. Як визначено у Класифікаторі професій [25], діяльність законодавців характеризується

не лише управлінською чи адміністративною, політичною чи юридичною складовими, вона є інтегрованим видом професійної діяльності, який потребує відповідних знань і вмінь, якостей та здібностей, мотивації та досвіду.

Ми погоджуємось із вітчизняними науковцями, що така парламентська діяльність має сприяти:

- формуванню суспільних цілей у процесі законотворчої діяльності, політичного впливу на всі компоненти суспільної системи;

- формуванню політичних уявлень та поглядів виборців на дії політичних лідерів та спрямуванню їх політичної поведінки в певному напрямі;

- коригуванню масової поведінки шляхом адміністративного та соціально-психологічного впливу на основі правових норм і правил та застосування певних адміністративних санкцій на базі неписаних, але загальноприйнятих у суспільстві або соціальних групах, політичних норм;

- “зняттю” у масовій свідомості суперечностей між прагненням людей змінити, поліпшити свої життєві умови, з можливостями, наданими для цього політичною системою держави в цілому та парламентом, зокрема;

- сприянню масовому спілкуванню людей, певних політичних організацій (партій, суспільно-політичних організацій, парламентських фракцій тощо) у різних видах комунікацій;

- зміцненню та підтримці певної політичної спільноти людей на основі спільності їхніх політичних поглядів, інтересів, цінностей;

- вивченню, узагальненню, осмисленню інформації про стан масової свідомості, оцінку діяльності всіх гілок влади, окремих організацій, територій;

- прогнозуванню розвитку політичних процесів у країні й парламенті, особливостей діяльності та можливих позитивних і негативних результатів, що впливають на загальний стан справ у сфері парламентської діяльності, поведінки депутатів;

- забезпеченню зворотного зв'язку суб'єктів та об'єктів політичної діяльності інформацією щодо якісних характеристик їхньої взаємодії, громадської думки, суспільних настроїв, ставлення до конкретних дій, вчинків, тощо;

- наданню допомоги суб'єктам політичної діяльності, депутатським фракціям, групам та окремим депутатам щодо поліпшення їхньої діяльності, консультування в системі відносин “депутат – виборець” [18].

Крім зазначених знань і вмінь, складність функціональних завдань, які стоять перед законодавцями, потребує від них також:

– особливих якостей, зокрема вольових, які в науці поділяють на базальні (первинні) – енергійність і терплячість та системні (вторинні) – цілеспрямованість, наполегливість, принциповість, самостійність, ініціативність, рішучість [18];

– розвинених духовних цінностей, які переважають над матеріальними;

– мотивації до задоволення інтересів і потреб українського народу, а не власних;

– наявності цінності дотримання власної гідності, честі та досвіду служіння українському народові.

Такі особисті якості й здатності, знання і вміння, мотивація і досвід народних депутатів здебільшого здобуваються та набуваються цілеспрямовано у відповідній (елітарній) системі освіти, а також шляхом самоосвіти, сімейної і родинної освіти, політичного партійного досвіду. Нині для України важливими є різні шляхи відбору народних депутатів, головне, щоб вони позбулися радянських стереотипів і традицій, мали розвинену систему загальнонаціональних цінностей, визначених Стратегією сталого розвитку “Україна – 2020” [24], якою передбачено вивести країну на вищі рівні сталого розвитку.

Перевірити стан готовності вітчизняних законодавців до застосування нової системи цінностей, визначених в Україні, можна шляхом дослідження їх парламентської діяльності, зокрема, їхньої поведінки та вчинків, відповідними методами. Для відбору таких методів дослідження нами проаналізовано розроблені в західній науці всередині ХХ ст. аксіологічні підходи, що відображено в таблиці.

Як видно з таблиці, запропоновані концепції аксіологічного підходу до державного управління свідчать про пріоритетність соціально-ціннісних орієнтирів, які передбачають вивчення не лише організаційних структур та функцій державних інститутів влади і суспільства, а й поведінки та вчинків конкретних особистостей, характеризуються повагою до прав людини та її свобод, утвердженням цінностей особистостей у державі й соціальної значущості самої держави.

Аналізуючи концепції аксіологічного підходу, такі як біхевіоралізм, постбіхевіоралізм, структуралізм, інституціоналізм, ситуативізм, перманентність (“м’яке мислення”), каузальність (організаційна кібернетика), вважаємо, що для покращення поведінки і вчинків вітчизняних законодавців, прогнозування їхньої поведінки і вчинків, публічного висвітлення їхньої системи цінностей, установлення пріоритетності принципу “верховенство права”, стандартизації парламентських процесів тощо, важливими є такі методи дослідження, як системне спостереження; функціональний, системний та структурний аналіз; оцінювання; порівняння; систематизація; статистична та кібернетична обробка даних.

Дослідження парламентської діяльності за допомогою запропонованих методів ми розглядаємо як “лінзу” дотримання аксіологічного підходу до парламентської діяльності, зокрема, структурних елементів парламенту та конкретних народних депутатів (законодавців).

Сутність концепцій аксіологічного підходу до державного управління та методи їх дослідження

<i>Назва концепції</i>	<i>Сутність концепції</i>	<i>Методи дослідження</i>
Біхевіоралізм	Вивчення поведінки та вчинків окремих особистостей та груп у різних соціальних умовах	Системне спостереження за поведінкою і вчинками законодавців. Виявлення закономірностей впливу на них політичної системи
Постбіхевіоралізм	Вивчення державно-управлінських процесів під кутом зору актуальних соціально-політичних цінностей	Функціональний аналіз парламентської діяльності. Системний аналіз її соціально-політичних цінностей
Структуралізм	Вивчення “інституту” через ціннісну ієрархію	Структурний аналіз цінностей парламентської діяльності на рівні її структури, переконань, статусу, соціальної ролі тощо
Інституціоналізм	Вивчення ціннісної функції державної організації “верховенство права”	Оцінка темпів перетворення парламенту в правову організацію
Ситуативізм	Вивчення мотивів, погроз, обіцянок, вигравів та втрат, на яких розвивається сценарій владних відносин у державі	Порівняння соціально-ціннісних орієнтацій парламентської діяльності в різних парламентах світу
“М’яке мислення”	Вивчення проблем управління як перманентний (нескінченний) процес пізнання	Систематизація парламентських процесів за різними поглядами з урахуванням конкретних обставин
Організаційна кібернетика	Вивчення каузальних (причинних) процесів, що відбуваються на глибинних структурних рівнях системи	Статистична та кібернетична обробка даних. Їх пояснення для досягнення компромісу (балансу) в парламенті, зокрема на рівні почуттів

При цьому, на наш погляд, у вітчизняному парламенті найбільш активними виконавцями (суб'єктами) парламентської діяльності є законодавці, обрані за пропорційною системою, і менш активними – за мажоритарною. Причина полягає в тому, що Законом України “Про Регламент Верховної Ради України” [20] парламентські фракції формуються парламентськими партіями, а мажоритарні депутати до них приєднуються за власним бажанням, уподобаннями, системою інтересів та цінностей. Найбільші парламентські фракції об'єднуються в коаліцію, утворюючи більшість у парламенті, та обирають уряд; меншість – утворює опозицію.

У демократичних державах коаліція й опозиція в парламенті працюють на умовах консенсусу, забезпечуючи тим самим умови для сталого розвитку власних держав. Цьому сприяють, насамперед, досить близька система цінностей, яка об'єднує парламентаріїв для виконання власних функцій. На жаль, в Україні останніми роками консенсус між опозицією і коаліцією виникає дуже складно, їхні інтереси і цінності суттєво різняться, а відносини досить часто бувають загострені, що виявляється у негативній поведінці народних депутатів, порушенні ними чинного законодавства і в остаточному підсумку зниженні темпів розвитку нашої держави. Про це свідчать, наприклад, досить низькі показники індексів людського розвитку (ІЛР) [21] та валового внутрішнього продукту (ВВП) [22], за якими Україна посідає, відповідно, 83-тє та 59-тє місця у світі. При цьому, за індексом престижу професій (ІПП) [23], в Україні незмінно високими протягом багатьох років залишається професія законодавця (депутата), на відміну, наприклад, від Сполучених Штатів Америки, у яких, навпаки, на перше місце за престижністю професії відносять професію лікаря, науковця, вчителя, а не конгресмена [8].

Така суперечність між ІПП, ІЛР та ВВП свідчить, на нашу думку, про недостатнє усвідомлення вітчизняними законодавцями відповідальності за здійснення ними парламентської діяльності та недостатній рівень політичної культури, яка ґрунтується на системі цінностей, традицій, інтересів, знань про закони розвитку держави і суспільних відносин. Тому важливим є розробка і запровадження “лінзи ціннісних орієнтацій” для дослідження вітчизняної парламентської діяльності на засадах аксіологічних підходів, що сприятиме обранню на посаду законодавців спеціально підготовлених професіоналів із розвиненою системою загальнолюдських цінностей та високим рівнем політичної культури, спроможних вивести Украї-

ну на значно вищі показники політичного, економічного й соціального розвитку держави; також – якісним змінам у вітчизняному законодавстві щодо статусу та діяльності народних депутатів.

Щодо визначення рівня сформованості політичної культури народних депутатів, то визначимось у трьох рівнях: когнітивний, ціннісно-мотиваційний, діяльнісний, розроблених у сучасній теорії державного управління [27].

Когнітивний рівень сформованості політичної культури народних депутатів свідчить здебільшого про характер інформованості населення про політичне життя, теоретичні та повсякденні знання про політиків, інтерес до них. Цей досвід, як правило, засвоюється в процесі їхньої політичної соціалізації й формується в результаті діяльності кількох поколінь людей, є однією з найбільш стійких основ життя і визначає зразки політичної поведінки. Закони і норми, що регулюють суспільні відносини, прийняті відповідно до національних політичних традицій, сприймаються громадянами не як засіб примусу, а як необхідне явище політичного життя, спрямоване на досягнення загального блага.

Ціннісно-мотиваційний рівень сформованості політичної культури народних депутатів свідчить про ставлення до влади, політики, про мотивацію участі або неучасті в політиці. Політичні цінності виступають як етичні й нормативні судження про політичне життя, про політичні цілі, на реалізацію яких спрямована політична діяльність, і відповідні цьому переваги. Політичними цінностями є законність і порядок, стабільність системи, соціальна справедливість та ін. Політичні переконання формуються на основі знань і цінностей як сукупність уявлень, що характеризують політичний ідеал особистості. Для одних це демократія – пряма або представницька, заснована на принципі приватної власності; для других – соціалістична демократія; для третіх – тоталітарні системи, засновані, скажімо, на ідеї національної переваги тощо. Це те, що називається ідеологічними перевагами.

Діяльнісний рівень сформованості політичної культури народних депутатів свідчить про різноманітні форми участі в політичній діяльності, стандарти і стереотипи політичної поведінки. Політична поведінка – це практична взаємодія людини з політичним середовищем, що виражається в тій або іншій формі політичної участі. Вона зумовлена політичною свідомістю, з одного боку, і рівнем політичного розвитку суспільства в цілому – з другого. Політична поведінка виявляється в політичній діяльності й свідчить про рівень політичної культури на практиці.

У цілому високу політичну культуру відрізняють такі показники, як включення у політичну діяльність, позитивна активність та раціональність. Тому особливістю аксіологічного підходу до парламентської діяльності є формування політичної культури народних депутатів і суспільства.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. На основі проведеного нами дослідження аксіологічного підходу до державного управління з'ясовано, що його застосування забезпечує розгляд будь-яких державно-управлінських процесів, зокрема парламентської діяльності, не лише з точки зору інститутів держави та суспільства чи їх структурних елементів, а й поведінки і вчинків народних депутатів, законодавців, їхньої політичної культури.

Список використаних джерел

1. Про статус народного депутата України [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/2790-12>.
2. Модель політичної системи Девіда Істона [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1754090636380/politologiya/model_politichnoyi_sistemi_devida_istona.
3. Kluckholm K. Universal Values and Anthropological Relativism / K. Kluckholm // *Modern Education and Human Values*. – Pittsburg, 1952. – Vol. 4. – P. 43.
4. Дюверже М. Политические партии (Les partis politiques) / Дюверже Морис. – М. : Академ. проект ; Трикта, 2007. – 544 с.
5. Теория административно-государственного управления в Великобритании [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z1791_page_10.html.
6. Аксіологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
7. Войтович Р. Концептуальні засади формування національної управлінської еліти в умовах глобалізації / Р. Войтович // *Формування й оновлення політико-управлінської еліти в сучасній Україні* : зб. наук. пр. / за заг. ред. М. І. Пірен. – Київ : НАДУ, 2005. – С. 33–47.
8. Парламентаризм : підручник / авт. кол. ; за заг. ред. В. А. Гошовської. – Київ : НАДУ, 2016. – 672 с.
9. Кальниш Ю. Г. Гуманізація державного управління й ціннісні парадокси сучасної теорії менеджменту / Ю. Г. Кальниш, В. М. Козаков // *Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. Серія "Державне управління"*. – 2013. – Вип. 191. – С. 85–96.
10. Козаков В. М. Аксіологія державного управління : підручник / В. М. Козаков. – Київ : НАДУ, 2010. – 256 с.
11. Кухта Б. Політична еліта і лідерство / Б. Кухта, Н. Теплохова. – Львів, 1996. – 224 с.

З'ясовано, що еволюція аксіологічного підходу до державного управління відбувалася з погляду актуальних соціально-політичних цінностей і сприяла розвитку аксіологічної ієрархії інститутів державної влади, їх ціннісних функцій та мотивів, причинно-наслідкових зв'язків у контексті розвитку відповідних концепцій. Кожна із запропонованих концепцій аксіологічного підходу до державного управління використовує власні методи дослідження, які в комплексі можуть бути "лінзою ціннісних орієнтирів" і стати інструментом вимірювання рівня дотримання народними депутатами загальнолюдських та загальнонаціональних цінностей. Визначений інструментарій може бути застосовано під час виконання парламентарями їхніх депутатських повноважень.

References

1. Pro status narodnoho deputata Ukrainy: Zakon Ukrainy [On status of People's Deputy: Law of Ukraine]. Retrieved from URL <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/2790-12> (in Ukrainian).
2. Model politychnoi systemy Devida Istona [The model of political system by David Easton]. Retrieved from URL http://pidruchniki.com/1754090636380/politologiya/model_politichnoyi_sistemi_devida_istona (in Ukrainian).
3. Kluckholm K. Universal Values and Anthropological Relativism /K. Kluckholm // *Modern Education and Human Values*. – Pittsburg, 1952. – V. 4. – P. 43.
4. Dyuverzhe, M., 2007. Politicheskiye partii (Les partis politiques) [Political parties]. M.: Akademicheskii proyekt. Triksta, 544 (in Russian).
5. Teoriya administrativno-gosudarstvennogo upravleniya v Velikobritanii [The theory of administrative and public administration in Great Britain]. Retrieved from URL http://www.pravo.vuzlib.su/book_z1791_page_10.html (in Russian).
6. Аксіологія [Axiology]. Retrieved from URL <https://uk.wikipedia.org/wiki> (in Ukrainian).
7. Voitovych, R., 2005. Kontseptualni zasady formuvannia natsionalnoi upravlinskoj elity v umovakh hlobalizatsii // *Formuvannia i onovlennia polityko-upravlinskoj elity v suchasni Ukraini* : zb. nauk. pr. K. : NADU, 33–47.
8. Hoshovska, V. A., 2016. Parlamentaryzm: pidruchnyk [Parliamentarism: textbook]. K.: NADU, 672.
9. Kalnysh, Iu.H., 2013. Humanizatsiia derzhavnoho upravlinnia i tsinnisni paradoksy suchasnoi teorii menedzhmentu // *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Series "Public administration"*. K. : VTs NUBiP, Issue 191, 85 – 96 (in Ukrainian).
10. Kozakov, V. M., 2010. Aksiolohiia derzhavnoho upravlinnia: pidruchnyk [Axiology of public administration: textbook]. K.: NADU, 256 (in Ukrainian).
11. Kukhta, B., 1996. Politychna elita i liderstvo [Political elite and leadership]. Lviv, 224.

12. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
13. Новаченко Т. В. Архетипова парадигма керівника в державному управлінні : монографія [Електронний ресурс] / Т. В. Новаченко ; за наук. ред. Е. А. Афоніна ; Національна академія державного управління при Президентові України ; Українське товариство сприяння соціальним інноваціям. – Ніжин ; Київ : Видавець Лисенко М. М., 2013. – 320 с. – (Сер. : Відкрита дослідницька концепція; вип. 13). – Режим доступу: <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Novachenko.pdf>.
14. Сурай І. Г. Формування та розвиток еліти в державному управлінні: історія, методологія, практика : монографія / І. Г. Сурай. – Київ : ЦП “КОМПРИНТ”, 2012. – 332 с.
15. Пашко Л. А. Людські ресурси у сфері державного управління: теоретико-методологічні засади оцінювання : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.03 / Пашко Л. А. – Київ, 2007. – 351 с.
16. Пірен М. Проблеми професійної відповідальності політико-управлінської еліти [Електронний ресурс] / М. Пірен // Соціальна психологія. – 2012. – № 4 (54). – Режим доступу: <http://politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=71&c=1651>.
17. Елітознавство : підручник / за заг. ред. В. А. Гошовської. – Київ : НАДУ, 2013. – 268 с.
18. Цінності, стандарти, компетентність в парламентській діяльності : навч. посіб. / за заг. ред. проф. В. А. Гошовської ; авт. кол. – Київ : НАДУ, 2016. – 193 с. – Серія “Бібліотека народного депутата”.
19. Про Верховну Раду України [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/1861-17>.
20. Про Регламент Верховної Ради України [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/116/95-вр>.
21. Список країн за ІЛР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
22. Список країн за ВВП [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
23. Індекс престижу професій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://i-soc.com.ua/institute/Stukalo-Oksamytna_Occupational-Prestige 2012.pdf.
24. Про Стратегію сталого розвитку “Україна – 2020” [Електронний ресурс]: Указ Президента України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
25. Класифікатор професій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/klasf/nac_kls/op_dk003_2016.htm.
26. Особливості культури парламентської діяльності країн сталої демократії та України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studcon.org/osoblyvosti-kultury-parlamentskoyi-diyalnosti-krayin-staloyi-demokratiyi-ta-ukrayiny>.
27. Сутність і структура політичної культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/polit/271-rozenfeld/4229-s-1-----.html>.
12. Konstytutsiia Ukrainy. Retrieved from URL <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
13. Novachenko, T. V., 2013. Arkhetypova paradyhma kerivnyka v derzhavnomu upravlinni : monohrafiia [Archetypical paradigm of senior executive in public administration: monograph]. Nizhyn; Kyiv : publisher Lysenko M. M., Series: Open research concept, Issue 13, 320. Retrieved from URL <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Novachenko.pdf>.
14. Surai, I. H., 2012. Formuvannia ta rozvytok elity v derzhavnomu upravlinni: istoriia, metodolohiia, praktyka: monohrafiia [Formation and development of elite in public administration: history, methodology, practice: monograph]. K.: TsP “KOMPRYNТ”, 332.
15. Pashko, L. A., 2007. Liudski resursy u sferi derzhavnoho upravlinnia: teoretyko-metodolohichni zasady otsiniuvannia Dys. na zd. n. st. d. n. derzh. upr. za spetsialnistiu 25.00.03 “Civil service”. The Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, 351.
16. Piren, M., 2012. Problemy profesiinoi vidpovidalnosti polityko-upravlinskoj elity [Issues of professional responsibility of politico-administrative elite]. Sotsialna psykholohiia. №4(54). Retrieved from URL <http://politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=71&c=1651>.
17. Hoshovska, V. A., 2013. Elitoznavstvo: pidruchnyk [Study of elites: textbook]. K.: NADU, 268.
18. Hoshovska, V. A., 2016. Tsinnosti, standarty, kompetentnist v parlamentskii diialnosti: Navchalnyi posibnyk. – K.: NADU, Series “Library for MP”, 193.
19. Pro Verkhovnu Radu Ukrainy: Zakon Ukrainy [On the Verkhovna Rada of Ukraine: Law of Ukraine]. Retrieved from URL <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/1861-17>.
20. Pro Rehlament Verkhovnoi Rady Ukrainy: Zakon Ukrainy [On the Regulation of the Verkhovna Rada of Ukraine: Law of Ukraine]. Retrieved from URL <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/116/95-вр>.
21. Spysok krain za ILR [List of countries by HDI]. Retrieved from URL <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
22. Spysok krain za VVP [List of countries by GDP]. Retrieved from URL <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
23. Indeks prestyžu profesii. Retrieved from URL http://i-soc.com.ua/institute/Stukalo-Oksamytna_Occupational-Prestige 2012.pdf (in Ukrainian).
24. Pro Stratehiiu staloho rozvytku “Ukraina – 2020”: Ukaz Prezydenta Ukrainy. Retrieved from URL <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
25. Klasyfikator profesii [Occupational classification]. Retrieved from URL http://www.ukrstat.gov.ua/klasf/nac_kls/op_dk003_2016.htm (in Ukrainian).
26. Osoblyvosti kul'tury parlament-s'koyi diyal'nosti krayin staloyi demokratiyi ta Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://studcon.org/osoblyvosti-kultury-parlamentskoyi-diyalnosti-krayin-staloyi-demokratiyi-ta-ukrayiny>.
27. Sutnist' i struktura politychnoyi kul'tury [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://radnuk.info/pidrychnuku/polit/271-rozenfeld/4229-s-1-----.html>.